

Az 1918–19-es államfordulat első hetei Losoncon, Rimaszombatban és Rozsnyón¹

ATTILA SIMON

The First Weeks of the 1918–19 Regime Change in Losonc, Rimaszombat and Rozsnyó

Keywords: regime change, establishment of Czechoslovakia, Hungarian minority in Slovakia, Rimaszombat, Rimavská Sobota, Losonc, Lučenec, Rozsnyó, Rožňava

Az 1918 ősztől kezdődő egy év Közép-Európában eseményekben és fordulatokban rendkívül gazdag időszak volt, amikor a nagy háború ugyan hivatalosan már véget ért, de mindaz, amit a háború jelentett – az erőszak, a nélkülözés, a fegyveres megszállás, az internálás, a statárium stb. – tovább folytatódott. A jelen tanulmányban azt próbálom bemutatni, hogy a magyar nyelvterület északi peremén fekvő Losoncon, Rimaszombatban és Rozsnyón hogyan zajlott le az őszirózsás forradalom és miként került a nógrádi és a két gömöri település csehszlovák megszállás alá. A dolgozat nagyrészt korábban fel nem dolgozott levéltári forrásokra és a korabeli helyi sajtóra épül.

Az őszirózsás forradalom és következményei

A háború utolsó évére Magyarország megfáradt és megosztott országgá vált. A lakosság döntő többségének ekkorra már elege volt mindabból, ami a háborúval járt: a pótkávéből, a jegyrendszerből, abból, hogy a fiúk, férfiek, apák évek óta távol vannak, az itthon maradt feleségek, anyák, özvegyek számára pedig egyre nehezebb az élet. Így volt ez Nógrádban és Gömörben is, nem véletlenül írta a Rimaszombatban megjelenő vármegyei közlöny 1918 farsangján, hogy „ma tele vagyunk panasszal, jajjal és sópánkodásokkal, elfásult a szívünk, fásult lett a kedélyünk és rossznak ismertünk meg mindent, ami azelőtt kedves volt, ami azelőtt jó volt, még az embereket is”.² 1918 őszén pedig ezt még

1 A jelen tanulmány része egy hosszabb munkának, amely a felvidéki területek 1918/19-es sorsát tárgyalja. Az *első év kisebbségben. Az 1918/1919-es impériumváltás a mai Dél-Szlovákia térségében* című kötet 2021 szeptemberében jelenik meg a Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában.

2 *Gömör-Kishont*, 1918. február 3., 1. p.

tetézte a spanyolnáthajárvány, amely mindkét régióban szép számmal szedte áldozatait. Mindez pedig lényegében megágyazott annak, hogy amikor 1918 őszén már a nyilvánosság számára is kiderült, hogy a háború elveszett, elemi erővel törjön fel a lakosságból az előző években felhalmozódott feszültség és elkeseredés. 1918. október 24-én, Budapesten megalakult a Károlyi Mihály vezette Magyar Nemzeti Tanács, amely a következő napokban fokozatosan átvette az utca fölötti irányítást, október 31-én pedig az uralkodó – engedve a nyomásnak – Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké. Ezzel győzött a polgári-demokratikus forradalom, amelynek következő állomásaként – miután Károly közben lemondott a trónról – november 16-án az ország államformáját köztársaságivá változtatták és kikiáltották a Magyar Népköztársaságot.

Bár sem a közlekedés, sem a hírközlés gyorsasága nem volt a maihoz mérhető, a vizsgált három város meglehetősen gyorsan reagált a pesti eseményekre.

Gömör vármegye 1918. október 25-én Rimaszombatban megtartott rendkívüli megyegyűlésén ugyanis – miután a jelenlévők elbúcsúztatták a vármegye frissen elhunyt alispánját, Bornemissza Lászlót – Szent-Ivány József emelkedett szólásra, s gyűjtő hangú beszédben szólította fel a megyegyűlést, hogy álljon ki a Pesten kibontakozó demokratikus átalakulás mellett, s tegyen meg mindent az ország integritásának megvédéséért.³ Beszéde az addig óvatos küldöttek között nagy lelkesedést váltott ki, aminek hatására a megyegyűlés elfogadta a szintén Szent-Ivány által előterjesztett és az Országgyűlésnek címzett követeléseket. A négy pontba foglalt követelések között helyet kapott a magyar ezredek hazahívásának és az idegen katonák elvitelének, illetve az ország integritását biztosító békének az óhaja, valamint a teljes állami függetlenség kimondásának és a demokratikus eszmék érvényre juttatásának a követelése. Vagyis csupa olyan dolgot kértek, ami teljesen szinkronban volt a Budapesten az előző nap megalakult MNT célkitűzéseivel. A határozati javaslat lelkes megszavazását követően azonban, mint mindenütt vidéken, néhány napig semmi sem történt. A vármegyei közlöny szerint október 31-én, amikor az első hírek Rimaszombatba érkeztek a budapesti eseményekről, még nagy volt a bizonytalanság, ám másnap, november 1-jén már Gömör is lelkesen csatlakozott a forradalmi eseményekhez: aznap a városházán létrehozták a (később ideiglenesnek nevezett) helyi MNT-t, a következő napokban pedig a környező falvakban is mindenütt hasonlók alakultak.⁴ Miközben a másik gömöri városban, Rozsnyón is november elsején játszódott le a fordulat és alakult meg a helyi MNT, a Budapesttel a három város közül a legjobb összeköttetéssel rendelkező Losoncon mindez már egy nappal korábban, október 31-én lejátszódott.

Amiben azonban a három város eseményei nagy hasonlóságot mutattak, az az volt, hogy Budapesttel vagy épp Kassával ellentétben, ahol az őszirózsás forradalom erőteljes elitváltást jelentett, és az addig marginális erőknek számító Károlyi-párt és a

3 *Gömör-Kishont*, 1918. október 27., 2–3. p.

4 *Gömör-Kishont*, 1918. november 3., 2. p.

szociáldemokraták kezébe került az irányítás, Gömörben és Nógrádban – más vidéki városokhoz hasonlóan – a forradalom tkp. felülről irányítva zajlott le, ami azzal járt, hogy a megalakuló helyi nemzeti tanácsok jórészt a korábbi hatalmi elit irányítása alatt maradtak. Ami még akkor is érvényes, ha tudjuk, hogy a régi elit hatalomátmentése előbb vagy utóbb feszültséget okozott a nemzeti tanácsokon belül, ami végül azok részleges megújításához vezetett.

A losonci eseményekben központi szerepet játszott a város népszerű polgármestere, Wagner Sándor. Miután ugyanis október 31-én városba megérkezett a pesti MNT távirata a hatalomátvételtől, a polgármester kora estére összehívta a város közgyűlését, ahol az oda delegált munkás- és katonaküldöttekkel egyetemben kimondták a losonci Magyar Nemzeti Tanács megalakulását. Az események végig Wagner irányítása alatt álltak, akit az MNT elnökének választottak, s akinek köszönhetően a nemzeti tanács 66 tagú intéző bizottságában a hagyományos városi elitiek meghatározó képviselőkkel rendelkeztek. 16 fő ugyanis a képviselő-testületből került ki, akik mellett az MNT tagja lett még a polgármester, a városi főügyész, a város rendőrkapitánya és ez egyik aljegyző. Szintén 16-16 tagot delegálhatott a katonaság (ebből 6 közkatonát) és a szervezett munkásság, 6 tagot küldhetett a MÁV, 3 tagot a posta és 3-3 helyet biztosítottak az egyházaknak és a helybéli nőknek is.⁵

A november 1-jei ülésen azonban már a nemzeti tanácson belül is repedések kezdtek mutatkozni. A munkások egyik küldöttje, Munka Ferenc ugyanis hosszabb felszólalásában kifogást emelt az ellen, hogy a képviselő-testület által delegált 16 személy között több olyan is van, akik az előző rendszer hívei és támaszai voltak, és akik csak a forradalmi események hatására változtatták meg álláspontjukat. Munka ezen tagok cseréjét és a nemzeti tanács elnökének szabályszerű megválasztását kérte. A tanács támogatta Munka javaslatát, és döntést hozott arról, hogy a város által delegált tagok egy részét vissza kell hívni, és helyettük új tagokat kell nevezni, illetve elnökválasztást rendelt el, amelyen nagy többséggel az addig is elnöklő Wagner Sándor polgármestert választották meg az MNT elnökének. A vita azonban ezzel még nem ért véget, mivel a városi ipartestület jelenlévő elnöke, Sörös Béla református lelkész MNT-tagsága ellen emelt szót, amelyet követően, a közhangulatot érzékelő lelkész elhagyta az üléstermet. A nemzeti tanács intéző bizottságában azonban más okokból is cserékre volt szükség. Az oda a helyőrség képviselőjében beválasztott Ebner ezredesről és Strom Ferenc alezredesről ugyanis kiderült, hogy nem magyar állampolgárok (amire a forradalom hevében senki nem figyelt), így ők két nappal a megválasztásuk után már le is mondtak tagságukról, s helyükre új katonatisztek kerültek.⁶

5 Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Lučenec (ŠA BB, PoLc), fond Magistrát mesta Lučenec (f. MMLc), k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. október 31-i üléséről.

6 ŠA BB, PoLc, f. MMLc, k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. november 2-i üléséről.

Rimaszombatban szintén hasonló volt a forгатókönyv, és a helyi MNT megalakulását kísérő kezdeti lelkesedést hamar felváltotta az elégedetlenség. A november 1-jén a Kovács László polgármester vezetésével megalakult rimaszombati MNT összetétele ugyanis egyáltalán nem tükrözte a város társadalmának valós erőviszonyait. Ez pedig heves elégedetlenséget váltott ki a városban, ami végül oda vezetett, hogy a városi MNT november 7-én kénytelen volt felosztatni magát,⁷ majd november 10-én immár 105 tagúra kibővítvé alakult újjá. Az előre meghatározott kulcs alapján összerakott új testületben ugyan az eredetinel több hely jutott az iparosoknak (20 fő) és munkásoknak (13), valamint a hazatérő katonáknak is (6), ám a tanács többségét továbbra is városi és megyei tisztviselők és az értelmiség képviselői alkották. Az újonnan összehívott nemzeti tanács elnökévé Törköly József ügyvédet, titkárává Telek A. Sándor asztalosmestert és egyben lírai költőt választották.⁸ Természetesen az ilyen nagy létszámú tanács hatékony munkát nem végezhetett, ezért az ügyek operatív intézésére egy szűkebb 30 tagú végrehajtó bizottságot is választottak.

És hasonlóan történt ez Rozsnyón is, ahol november 1-jén a „vének tanácsának mintájára” alakult meg a 30 fős helyi nemzeti tanács, élén dr. Markó János királyi közjegyzővel.⁹ Ennek összetétele azonban olyan felháborodást váltott ki a munkásság körében, hogy a szociáldemokraták és polgári radikálisok által november 3-ra összehívott népgyűlés lemondatta a tanács tagjait, és új testületet választott, amelynek élére a szerzetesi csuhából kivetkőzött szociáldemokrata párttag és főgimnáziumi tanár, Gorzó Nándor került, s amelyben erős pozíciói voltak a szociáldemokrata munkásságnak.

Az ország más részeihez hasonlóan a megalakuló helyi nemzeti tanácsok a helyi végrehajtó hatalom szerepét magukra véve kezdték irányítani a településeket, miközben tevékenységük egyik legfontosabb elemét a közrend fenntartása jelentette. A régi rend bukásával ugyanis tűzhányóként tört ki a társadalomban felhalmozott feszültség, a forradalmi eseményeket pedig sokan úgy értelmezték, hogy ezentúl „nem lesznek csendőrök, nem lesz adó, nem lesz hadsereg, de szabadon lehet majd pálinkát főzni és dohányt ültetni”. (Idézi Dončová 2006, 127. p.) Sőt – Hatos Pál szavaival élve – a napközben áhítatos és himnuszt éneklő tömeg estére fosztogató csöcselékké alakult. (Hatos 2018, 172. p.) Nem mindenhol és nem egyforma mértékben, de a zavargások Gömör és Nógrád térségét is erőteljesen érintették, amihez persze az is hozzájárult, hogy mindkét megye etnikailag erősen megosztott volt, Losonc, Rimaszombat és Rozsnyó lényegében a nyelvhatáron feküdtek, amelytől északra szlovákok, délre magyarok éltek.

7 Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠA BB, PoRs), fond Magistrát mesta Rimavská Sobota (f. MMRs), k. 14, 9492/18.

8 Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava (a továbbiakban ŠA K, PoRv), fond Magistrát mesta Rožňava (a továbbiakban f. MMRv), zápisnice mestskej rady a zastup. sboru, kniha č. 164; Vö. *Gömöri Újság*, 1918. november 17. 2. p.

9 *Gömör-Kishont*, 1918. november 10. 1. p.

A „parasztság forradalmára”, hiszen alapvetően a vidéket, azon belül is a falvakat érintették a zavargások, nehezen húzható rá bármiféle képlet, hiszen – mint azt többek között Csíki Tamás is hangsúlyozza (Lásd Csíki, 2018, 129–149. p.) – településenként más lehetett a megmozdulások motivációja, más a résztvevők származása, más az események intenzitása. A legújabb kutatásokból pedig az is kiderül, hogy a november elejei zavarások alapvetően nem ideológiai háttérűek voltak, hanem sokkal inkább a frusztráció, a bosszúvágy, a háború éveiben átélt szenvedések megtorlásának a vágya motiválta azokat. (Révész 2019, 78–79. p.; Hatos 2018, 172–186. p.) Ezért támadtak rá a falvak lakói a régi rendszert szimbolizáló jegyzőkre (akik a falusiak szemében a rekvirálásokért és a háborús segély elmaradásáért vagy semmire sem elegendő nagyságáért felelősek voltak), illetve a nélkülözésekért hibáztatott kereskedőkre. Vagy a zsidó kocsmárosokra, aki elsősorban nem azért kerültek a támadások célkeresztjébe, mert zsidók voltak, hanem azért, mert kocsmát, boltot üzemeltettek.¹⁰

A zavargásokban a polgári lakosság erre kapható rétegei mellett a leszerelő katonák is komoly szerepet játszottak. Kezdetben elsősorban a hátország pótalakulataiban szolgálók, amely egységeknek a felbomlása már október folyamán megkezdődött. A széttűllőben lévő hadseregéből dezertált és céltalanul bolyongó, esetleg bandákba szerveződő ún. zöld káderek ebben az időben az egyik legnagyobb fenyegetést jelentették a magyarországi közrendre. Később pedig már a frontról hazatért, fegyverüket megtartó és a közrend meggyengülését kihasználó katonák is bekapcsolódtak a fosztogatásokba.

Az általunk vizsgált három városban – köszönhetően a nemzeti tanácsok működésének és az általuk felállított polgárőrségeknek – nem volt sehol komolyabb rendbontás. Losoncon ugyan – mint Budapesten tartózkodó apjának erről Szilassy Béla beszámolt – eleve azzal kezdődött a forradalom, hogy „délután az állomásnál garázda katonák kifosztottak néhány vagon, ebben segítségükre volt a városi lakosság is”.¹¹ Ám azt is hozzátette, hogy „ez nagyobb elfajulásra nem vezetett, sikerült megfékezni a rakoncátlanokat, és azóta erős rendfenntartó szervezet működik, polgárőrök, munkás-gárda és a katonaság megbízható része – a többiek már haza széledtek”. Mindenesetre az esetből okulva a nemzeti tanács már aznap esti ülésén elrendelte a polgárőrség felállítását, amelybe minden 20 és 50 év közötti férfi jelentkezni volt köteles, és amelyben ugyan közös parancsnokság alatt, de három külön szerveződés jött létre: a polgárok, a katonák és a munkások őrsége.¹² Szilassy leveléből az is kiderül, hogy az őrség költségeit a polgárok viselték, akik megértették, hogy a nyugalomnak és a rend-

10 A szlovák etnikai területeken lezajlott zavargások zsidóellenes éléről lásd Szabó 2015, 35–55. p.; Jelínek 2005, 29–43. p.

11 Részlet a losonci birtokos Szilassy Béla apjához írt leveléből. A levelezést közli Gyarmati 2018.

12 ŠA BB, PoLc, f. MMLc, k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. november 1-jei üléséről.

nek ára van: „Az éjjel én is örököttem reggelig. Meglehetősen sokba kerül ez az őrzés, a jelenlegi létszám mellett 13 500 K, amely összeget egyelőre adakozásból, illetve önkéntes felajánlásból fedezzük. De, ha így fenntartható lesz a rend, megéri. Mozgalom a városban nem érzékelhető, teljes nyugalom van, miben az őrszolgálaton kívül a sok esőnek is nagy része van.”¹³ Ennek is volt köszönhető az, hogy a városban a karácsonyi ünnepekig viszonylagos rend és nyugalom volt. Sőt a losonci polgárőrség szükség esetén a megye más településeire is kivonult és ott rendet teremtett.

Hasonlóan a gömöri megyeszékhely 30 tagú polgárőrségéhez, amelynek szintén a környék falvaiban volt több dolga, nem pedig a városban. Így egyebek között Felsőbalogon is, ahol a hazatérő katonák vezetésével az elégedetlen lakosság szétkergette a nemzeti tanácsot, elüldözte a bírót és a jegyzőt, mondván: nekik nem kell senki, aki parancsol. Majd nekiláttak a Coburg-birtok felparcellázásához, amiben csak a Rimaszombatból kiérkező polgárőrök akadályozták meg őket, akik elfogták a lázadás főkomposait.¹⁴

Gömörben elsősorban a megye szlovák részén található falvakban, például a Garamvölgyi járásba tartozó Koháryházá (Pohorelá) és Nándorhután, a Rima völgyében található Rimakokován és Klenócon, vagy a Rozsnyóhoz közeli Alsósajón, ahol bányá vagy kohó működött, gyakoribbak voltak a közrend ellenei cselekmények. Rimakokován (itt a fosztogató banda vezetőjét statáriális ítélet által halálra ítélték és ki is végezték) és Klenócon a jobb módú polgárokat, Forgácsfalván a postahivatalt és a postamestert fosztották ki,¹⁵ miközben hasonló esetekre került sor a Garamvölgyi járás településein is, ahonnan november 5-én azt táviratozták az alispáni hivatalba, hogy a „nép az egész járásban lázong, a nadrágos emberek minden községben kirabolva, részben elmenekültek”.¹⁶

Bár fosztogatások a megye magyar és szlovák falvaiban is előfordultak, az utóbbiakban bizonyára a nemzetiségi kérdés is kapott némi szerepet. A Sajó-Vidék tudósítása szerint a Rozsnyóhoz közeli Alsósajón lényegében „nemzetiségi jellegű lázadás tört ki,” amely során a „fellázadt és felbujtott tót lakosság megtámadta a hivatalos helyiséget, letépte a magyar címereket, rabolt, fosztogatót, úgy, hogy a magyar nyelvű lakosság menekülni volt kénytelen...”¹⁷ Emiatt a rozsnyói MNT elnöke, Gorzó Nándor a losonci helyőrséghez fordult segítségért és 400 db fegyvert és szuronyt valamint 40 rakasz töltényt kért a népőrség számára, hogy az útját tudja állni a zavargásoknak.¹⁸ A járási

13 Gyarmati 2018, Szilassy Béla 1918. november 2-án keltezett levele.

14 *Gömöri Újság*, 1918. november 17., 2. p.; *Pesti Napló*, 1918. november 19., 9. p.

15 *Budapesti Hírlap*, 1918. november 10., 6. p.

16 Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Az1918–1919. évi kormányhatóságok táviratgyűjteménye 1918-1919 (K 803), 606.f. 3/21. 1. cs.

17 *Sajó-Vidék*, 1918. november 7., 3. p.

18 MNL-OL, K 803, 606.f. 3/21. 3. cs.

nemzeti tanács pedig statáriumot hirdetett ki, a rend fenntartásához pedig a Rima-Murány Salgótarjáni Vasmű munkásságát hívta segítségül.¹⁹

Hasonló eseményekre a megye Nógráddal határos délnyugati csücskében található színmagyar falvakban is sor került, ahol (szintén) a bányászok, illetve a leszerelt katonák „dinamit patronokkal és egyéb lőszerrel ellátva” indultak fosztogatni.²⁰ A térségben a fosztogatások több napon át tartottak, s miközben nappal nagyrészt nyugalom volt, a korán beköszöntő sötétség leple alatt azonban felbátorodtak a garázda elemek, akik többek között Benyó Béla almágyi borospincéjét is kifosztották. Erre utal az ajnácskői csendőrös november 5-i jelentése, amely szinte szenttelenül számol be a fosztogatásokról, amelyekkel szemben nem tudtak mit tenni: „eddig Ajnácskőn egy uradalmat, egy kocsmát, egy üzletet kifosztottak, mintegy 350 hektoliter bort széthordtak, általános az ittasság. Most épp Almágyon fosztják a jegyzői lakot és malmot ittas katonák és polgári egyének.”²¹

Az általános elégedetlenséget a csupán magyar falvakat felölelő Tornaljai járás főszolgabírójának a budapesti MNT-hez küldött november 2-i távirata is jelzi, amely szerint „garázda katonai egyének és csöcselék járásomban tömegesen fosztogatnak és rombolnak. Élet és vagyonbiztonság azonnali megvédésére segítséget kérek, csendőri létszám csekély.”²²

A megszállás

A háború vége, a polgári demokratikus forradalom eseményei, majd a fosztogatások közepette Gömör és Nógrád lakói nem nagyon vettek tudomást arról, hogy közben megszületett Csehszlovákia, amelynek vezetői az általunk tárgyalt három város birtoklására is igényt tartottak.

A csehszlovák veszélyt elsőként valószínűleg a losonciak érzékelhették, hiszen a nógrádi város háterszága inkább szlovák volt, mint magyar, és a városban (Rimaszombathoz képest) erőteljesebben jelen volt a szlovákság, amelynek a mai Dél-Szlovákia térségében csupán itt volt tetten érhető a politikai önszerveződése. Ennek eredményeként november 13-án Lúdvít Bazovský vezetése alatt megalakult a Felső-nógrádi Szlovák Nemzeti Tanács, (Mičianik 2016, 123. p.) amely a november 28-án, Losoncon tartott nagygyűlésén nyilvánosan is deklarálta a Csehszlovákiához való csatlakozási szándékát.²³ Néhány nappal később pedig a közben már Prágába érkező

19 *Budapesti Hírlap*, 1918. november 10., 6. p.

20 MNL-OL, K 803, 606.f. 3/21. 1. cs.

21 Uo.

22 Uo.

23 *Losoncz és Vidéke*, 1918. december 3., 3. p. A korabeli zűrzavaros viszonyokat jelzi, hogy a 25. honvéd gyalogezred katonái a nagygyűlés után letartóztatták Bazovskýt, ám a helyi MNT közbelépésére még aznap szabadon engedték.

Bazovský levélben jelezte a losonci Magyar Nemzeti Tanácsnak, hogy Losonccal Csehszlovákia részeként számol.²⁴ Az MNT ekkor még határozottan elutasította Bazovský felvetésének még csak a gondolatát is: „soha, semminő körülmények között sem fogunk belenyugodni abba, hogy Losonc városát, amelynek lakossága tisztán magyar ajkú, amelynek területe összefüggő egységet képez Magyarország magyarlakta területeivel, idegen államhoz csatolják. Nem fogunk ebbe beletörődni akkor sem, ha a békekongresszus és a világ összes hatalmasságai is azt így határoznák” – írták levelükben.²⁵

A három tárgyalt város lakóit abban, hogy a csehszlovák veszélyt nem kell komolyan venni a december 6-án a magyar hadügyminiszter, Bartha Albert és a csehszlovák kormány budapesti képviselője, Milan Hodža között megkötött egyezmény is megerősítette, hiszen abban a demarkációs vonal nagyjából a nyelvhatárt követve, Losoncot, Rimaszombatot és Rozsnyót északra megkerülve lett meghúzva.

Amikor azonban a karácsony előtti napokban ismertté vált a Párizsban kijelölt demarkációs vonal, amelyet a Duna, az Ipoly és Pinctől az Ung folyó torkolatáig húzott vonal képezett, s amely szerint Losonc, Rimaszombat és Rozsnyó is a csehszlovák oldalra került, már a losonci közvélemény is megengedőbbé vált Bazovský javaslatait illetően. A december 25-én üléselő helyi Munkástanács határozata ugyan leszögezte, hogy sohasem fognak belenyugodni „a wilsoni elvek és az önrendelkező jognak e botrányos megsértésébe”, ám azt is kinyilvánította, hogy „elkeseredett nyugalommal és barátsággal várjuk tehát a cseh megszállást, és nem fogunk nekik ellenállni”. (Közli Barthó-Tyekvicska 2000, 94. p. 42. sz. dok.) Az ugyanezen a napon megjelenő *Losonci Hírlap* pedig már azzal vigasztalta az olvasóit, hogy a csehszlovák kormányzat által Nógrád élére zsupánként (ez lényegében a korábbi főispáni és kormánybiztosi jogköröket jelentette) kinevezett Bazovský személye lesz a biztosíték arra, hogy az új uralom elviselhető lesz.²⁶ Persze a cseh megszállás gondolata még így is csak nehezen volt emészthető, így amikor Bazovský – a városban a karácsonyi ünnepek alatt lezajlott rendezvényekről és fosztogatásokról értesülve – felajánlotta, hogy közbenjár azért, hogy a cseh csapatok mielőbb bevonuljanak a városba és ott rendet teremtsenek, az MNT felháborodottan utasította el ezt a megoldást.²⁷

A rozsnyóiak decemberben még hittek abban, hogy az új államhatár kialakításában a racionális érveknek is szerepük lesz. Ennek jegyében indítottak küldöttséget Krasznahorka várurának, gróf Andrássy Gézának a vezetésével a magyar kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott miniszteréhez, Jászi Oszkárhoz, akitől azonban arra a

24 *Losoncz és Vidéke*, 1918. december 17., 2. p.

25 Uo.

26 *Losoncz és Vidéke*, 1918. december 25., 2. p.

27 *ŠA BB, PolC, f. MMLC, k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. december 28-i üléséről.*

kérésükre, hogy városuk maradjon kívül a demarkációs vonalon, mást, mint általános ígéreteket tartalmazó semmitmondó választ nem kaptak.²⁸ Majd december 11-én Milan Hodžához is küldöttséget menesztettek, arra kérve, hogy az ismerje el Rozsnyó magyar jellegét. A szlovák politikus ezt állítólag meg is tette, sőt biztosított a küldöttséget, hogy a város a demarkáción kívül esik.²⁹ A rozsnóiak azonban nem elégedtek meg ezzel, és december 20-án egy ún. garanciális levelet küldtek Hodžának, amelyben emlékeztették a szlovák politikust a fenti találkozó eredményeire, és kötelezettséget vállaltak arra nézve, hogy a városban és a környékén fenntartják a közrendet, és így nincs szükség a megszállásra.

A karácsonyi ünnepek mindhárom városban annak a felismerésének a napjai voltak, hogy a csehszlovák megszállást nem lehet elkerülni. Ezért – noha az ezzel kapcsolatos tiltakozásuknak minden lehetséges módon igyekeztek hangot adni – az év utolsó és az új év első napjaiban már elsősorban azon ügyködtek, hogy a megszállás minél kevesebb sérelemmel járjon. Aki pedig nehezen fogadta el a megszállás realitását, azt Gömör vármegye kormánybiztosának, Reményik Aladárnak a december 29-én keltezett levele volt hivatott meggyőzni. A levélben a kormánybiztos informálta a megszállás elkerülhetetlen voltáról Rozsnyót és Rimaszombatot, és egyben felszólította a két várost, hogy a megszállást fegyelmezetten fogadják, mivel az esetleges ellenállás következményeit nekik kell majd viselniük.³⁰ A rozsnói MNT ezt meg sem várva már december 27-i ülésén megalakította azt az állandó bizottságot, amelynek a feladata egyfajta közvetítő szerep lett volna a megszállók és a város lakossága között: összegyűjtötte és tolmácsolta volna a sérelmeket, ill. ha túszedésre került volna sor, akkor feladata lett volna a túszok kiszabadítása iránt lépéseket tenni.³¹

Az ellenállás tüze helyett a beletörődés szomorúsága hatotta át a *Gömör-Kishont* című lapban ugyanezen napon megjelent írást is: „Szárnyaszegett bizakodások élnek a magyar szívekben, fáj a lélek, mely mióta világrapattant, magyarnak tudta magát, a gömöri magyarok között szomorúan száll a hír: ki tudja, leszünk-e még egyszer magyarok?! Nincs erőnk és nem is lenne célszerű eljárás ellenszegülni a nekünk diktáló hatalmak parancsának, belenyugszunk a szívünkben élő tiltakozás érzésével a változtathatatlanba és várjuk a megszállás szomorú napját.”³²

A rimaszombati képviselő-testület azért még tett egy utolsó kísérletet, december 30-i ülésén a budapesti kormánynak címzett tiltakozó jegyzéket fogadott el, amelyben több ízben is leszögezik, hogy nincs lehetőségük az ellenállásra, annak elmaradásáért a felelősségét a központi kormányra hárítják, hiszen „amíg a tetteleges ellenállás egysé-

28 *Az Est*, 1918. december 15., 2. p.

29 MNL-OL, Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka 1570-1964 (P 1494), P 1494-VII.-142.-(1915-1919)

30 ŠA BB, PoRs, f. MMRs, k. 14. 9902/18.; ŠA K, PoRv, f. MMRv, k. 211. 7/1919.

31 Uo. A rozsnói Magyar Nemzeti tanács 1918. december 27-i ülésének jegyzőkönyve.

32 *Gömör-Kishont*, 1919. december 29., 1. p.

gesen, az egész országra kiterjedőleg szervezve nincs, az ilyen elszigetelt és sehonnan nem támogatott ellenállás egyrészt tartós sikerre aligha vezetne, másrészt egy sikertelen ellenállás csak a megszálló csapatok bosszúállásának kihívására vezethetne”.³³ A nyilatkozat egyben erőteljesen utasítja el a megszállás jogosságát: „városunk megszállásának tűrése nem azt jelenti, hogy az által bármiben elismernők annak jogosságát, nem jelenti azt, hogy a megszállás tűréséből az általunk el nem ismert cseh-szlovák állam előtti meghajlásra lehessen következtetni és a legkevésbé jelenti azt, hogy bármi tekintetben is elismernők azt a minden tényvel és igazsággal merőben ellentétes állítást, hogy a mi színmagyar városunk, amely egy összefüggő egészet képező színmagyar területnek az északi szélén fekszik, akár a jelenben, akár a múltban a szlovák föld történelmi részét képezné, vagy képezte volna.”

A nyelvhatártól délre fekvő magyar többségű területek megszállása az Olaszországból december második felében hazahozott csehszlovák légiók feladata volt, amelyek főparancsnoka az olasz Luigi Piccione tábornok volt. Bevetésüket a tisztán katonai-stratégiai szempontok mellett elsősorban az indokolta, hogy a hazai csehszlovák hadsereg, amely részben a volt. cs. és kir. hadsereg Csehországban felállított csapataiból, részben a cseh országrészekben toborzott cseh (és kisebb számban szlovák) önkéntesekből állt, meglehetősen sok problémával küzdött: a tisztak nem tudtak rendet tartani, a légénység között pedig gyakori volt a részegeskedés, rablás, erőszaktevés és a korrupció. Miután december 29-én Kassa, 1919. január 1-jén pedig Pozsony is csehszlovák megszállás alá került, a légiók két irányból láttak neki a mai Dél-Szlovákia megszállásának. A Pozsonytól a Losonc melletti Pincig tartó szakasz elfoglalását a Giuseppe Boriani tábornok vezette 7. legionárius hadosztály kapta feladatául. A Pinctől a Kárpátaljáig húzódó keleti szakasz elfoglalását pedig a Gaston Rossi tábornok vezényelte 6. legionárius hadosztály hajtotta végre.

Az általunk vizsgált városok közül először Losonc került megszállás alá, meglepő módon azonban nem a Boriani vezette legionáriusok, hanem egy egyéni akció eredményeképpen, amelyre a január 2-áról 3-ára virradó hajnalban került sor. Végrehajtója a Zólyomban állomásozó hazai toborzású 30. gyalogezred főhadnagya, Jozef Ejem volt, aki mintegy 200 emberével foglalta el a nógrádi várost. A felettesei engedélye nélkül cselekedő Ejem és katonái a Zólyom–Losonc-vasútvonalon közlekedő szerelvényükkel hajnali 3 körül érték el Losoncot, ahol szinte egyetlen puska lövés nélkül szállták meg a vasútállomást, a város fontosabb kereszteződéseit és fegyverezték le a 25. gyalogezred mintegy 1000 katonáját, akik a laktanyában aludtak.³⁴ A csehszlovák szakirodalom szerint Ejem 5 főt vesztett az akció során, de egyebek mellett összesen 1200 puskát, 38 géppuskát, 21 táborigénykötőt, 100 láda lőszert és 10 vagonnyi tiszta gyapjút zsák-

33 ŠA BB, PoRs, f. MMRs. k. 15. 171/19

34 Ejem akciójáról lásd Puntigán 2019.

mányolt, nem beszélve arról, hogy milyen lélektani hatást válthatott ki akciójának eredménye az egyik és a másik oldalon. (Kuthan 2010, 38. p.)

Losonccal ellentétben, ahol a megszállás váratlanul következett be, Rimaszombatban lényegében felkészülve várták a megszállást, hiszen a város vezetése már a két ünnep között felvette a kapcsolatot a Šrobár által Gömör megye élére kinevezett Samuel Daxnerrel. Január első napjaiban pedig a megye élére Budapestről kinevezett kormánybiztos, Reményik Aladár kereste fel Tiszolcon Daxnert, hogy ott a megszállás körülményeiről egyeztessen vele.³⁵ Daxner egyebek között arról is biztosította magyar kollégáját, hogy a csehszlovák csapatok csupán a városokat szállják majd meg, a falvakba csak szükség esetén küldenek járőröket. A tisztviselők – ha az új államnak engedelmisséget fogadnak – a helyükön maradhatnak, a szlovák nyelv pedig csak a megye szlovákok által lakott településein lesz hivatalos nyelv. Ezek az ígéretek és a korábban már megszállt Losoncról és Kassáról érkező hírek, amelyek a megszállók visszafogott magatartásáról szóltak, nem csupán Gömör megye tisztikarát, de a lakosságot is megnyugtatták. A megszállás előtti napokban azonban a gömöri megyeszékhelyen így is feszült volt a légkör, hiszen a közrend itt sem volt a legstabilabb. Január 4-én a falvakból érkező csöcselék kezdett fosztogatni a városban, sőt megtámadták a nemzetőrség körletét is, ám végül sikerült őket szétzavarni.³⁶

Január 11-én Rimaszombat már teljesen felkészülve várta a csehszlovák hadsereget. A járásbíróóság épületét előre kiürítették, hogy a katonákat legyen hová elszállásolni, a 12-én megjelenő vármegyei közlöny pedig biztos, ami biztos, leközlölte a prágai Nemzetgyűlés december 10-én kelt, Szlovákia igazgatásával kapcsolatos törvényét.³⁷ A sajtóban megjelent írásokból egyenesen az derül ki, mintha a lakosság már valamiféle türelmetlenséggel várta volna a karácsony óta lebegtetett megszállást. Így amikor 12-én, a délelőtti órákban elterjedt a városban, hogy a csehszlovák csapatok hamarosan megérkeznek, annak ellenére, hogy a polgármester kidoboltatta, mindenki maradjon otthon, valóságos tömegek indultak a vasútállomáshoz, mert mindenki látni akarta a „cseheket”.³⁸

A város csehszlovák bevétele Győry Dezső humort sem nélkülöző leírása szerint meglehetősen gyorsan lezajlott: „Egyik vasárnap délben érkeztek meg a légionisták a városba. Reguláris csapat. Velük jött a tiszolci vonattal Daxner Samu, a kiszemelt szlovák főispán is. (...) a város nem tudta, mit tegyen. Nem volt gyakorlata az impériumváltásban. Ez a történelmi lámpaláz kölcsönös volt. A Károlyi-éra főispánja, Reményik Aladár kormánybiztos a megye fogatán hajtattott az állomásra, ahol már felsorakozott egy század. A katonák idegeskedtek. A parancsnok mellett állott a neves tiszolci

35 *Gömör-Kishont*, 1919. január 12., 1. p.

36 *Uo.* 3. p.

37 *Uo.* 1–2. p.

38 *Gömör-Kishont*, 1919. január 19., 1. p.

ügyvéd. Csak ő nem volt lámpalázás! Reményik hozzálépett és megköszönte a torkát, de Daxner mosolyogva megelőzte: Ne fáraszd magad. Tudom, hogy tiltakozni jöttél. Tudomásul veszem. Gyerünk a megyeházára.” (Győry 1960, 77–78. p.) Miközben a magyar s a csehszlovák kormánybiztos a helyi MNT elnökével együtt a megyeházán tárgyaltak, a bevonuló hadsereg birtokba vette a postát, a távírdát, a vasútállomást, és őrszemeket állított néhány fontos stratégiai pontra. Estére a csehszlovák csapatok már el is szállásolták magukat, Daxner pedig – biztos, ami biztos – visszautazott a számára biztonságosabbnak tűnő Tiszolcra.

Rimaszombat elfoglalását követően került sor Abaúj és Gömör még meg nem szállt régióinak az elfoglalásra, amely hadműveletek lezárását a Szilicei-fennsík és Aggtelek térségének az elfoglalása jelentette január 20-án. Másnap pedig Torna felől az 52-es legionárius gyalogezred egy kisebb létszámú előőrsze Rozsnyóra is bevonult, de a csak néhány órára, a város tényleges csehszlovák megszállására csupán január 24-án került sor, amikor is a 32-ik gyalogezred katonái bevonultak bányavárosba.³⁹

Rozsnyó megszállása lényegében lezárta a Felvidék elfoglalásának a folyamatát. A mai Szlovákia területéből a pozsonyi hídfő mellett ekkorra már csupán az érvényes demarkációs vonaltól délre fekvő részek, az akkori Füleki, Rimaszécsi és Tornaljai járás jó része, illetve a Bodroghöz maradt magyar fennhatóság alatt.

A csehszlovák megszállás a mai nézőpontból lezárt egy korszakot és egyben nyitánya volt egy újnak. A korabeli gömöri vagy nógrádi polgár azonban korántsem látta ilyen éles cezúrának. Az, hogy nem csupán a fenti három város, de a többi mai dél-szlovákiai város elfoglalása is ilyen könnyen, a helyiek érdemleges ellenállása nélkül zajlott le, jórészt annak köszönhető, hogy a helyi lakosság a csehszlovák megszállást átmenetinek tekintette. Ráadásul a legionáriusok olasz egyenruhája és olasz tisztikara is azt a meggyőződésüket erősítette, hogy antantcsapatokról van szó, akik nem megszállni, csupán rendet teremteni jöttek, és majd el is mennek. Ha ehhez hozzáveszem, hogy a csehszlovák hatalom is meglehetősen óvatosan és visszafogottan lépett fel az első napokban, akkor a megszállás akkor és ott nem tűnhetett nagyon szörnyűnek. Még akkor sem, ha a csehszlovák hadsereg parancsnokai rendeletek egész sorát plakátoztatták, illetve doboltatták ki. Elrendelték mindennemű fegyver beszolgáltatását, a tényleges és tartalékos tisztek jelentkezését (őket az internálás veszélye fenyegette), a táncmulatságok és egyéb vigadalmak rendezésének a tilalmát, több helyen éjszakai kijárási tilalmat rendeltek el, meghatározták a vendéglők és kávéházak zárórájának az időpontját, vagy esetleg alkoholárusítási tilalmat vezettek be.⁴⁰ A Rimaszombatban közzétett rendeletek szerint

39 Rozsnyó és a Magyar Tanácsköztársaság. *A Hét*, 1971, 1. sz. 388–389. p.; *Rozsnyói Híradó*, 1919. január 26., 1–2. p.

40 ŠA NI, PoLv, f. MMLv, k. 103., 1919/85.; ŠA K, PoRv, f. MMRv, k. 211.

például a zárórát, mint ahogy a kint tartózkodás időpontját is este 9 órában szabták meg,⁴¹ az égetett italok (pálinka) forgalmazását betiltották, bort és sört pedig csak az éttermekben és csak az étkezés mellé s korlátozott mértékben lehetett kiszolgálni. A várost a lakosok csak külön engedéllyel hagyhatták el, mint ahogy a vidékiek is csak a saját településükön kiállított papírossal jöhettek be a városba.

Az ilyen és hasonló rendeletek nemegyszer az első tüskét jelentették a lakosság és a megszállók kapcsolatában, hiszen a helyiek a mindennapi életükbe való indokolatlan beavatkozásnak tekintették a korlátozásokat. Ezért nem volt ritka és a megszállással szembeni valamiféle ellenállás kifejezése is volt, hogy megrongálták, leszaggatták a rendeleteket tartalmazó falragaszokat. Amire reakcióként hamarosan megjelentek azok a rendeletek, amelyek tiltották és büntetendőnek mondták a csehszlovák hadsereg plakátjainak a rongálását.⁴²

A konfliktusok hiánya és az, hogy a megszállás végül is nem volt olyan szörnyű, mint előzetesen gondolták, segített tovább éltetni a reményeket: „rend van és békésen élnek az emberek Rimaszombatban: ez a mai helyzet képe. (...) jól vagyunk, a rendes kisvárosi eszményeken kívül semmi újság sincs. (...) A megszállás egy napra sem zavarta meg a normális élet kerékvágását, a hivatalokban folyik a munka, az életnek legnagyobb feltétele. A megszálló csapatok rendfenntartó kötelességüket rendesen teljesítik, s alakosság az okos és higgadt emberek nyugalomával olyan állapotokat szilárdít meg, amelyekben az erélyesebb intézkedéseknek nem lehetnek szükségesek...”⁴³ – írta három héttel a csehszlovák csapatok bejövetelét követően a *Gömör-Kishont*.

Ebből az „idillből” azonban gyorsan ki kellett jőzanodnia a felvidéki magyar lakosságoknak. És a kijőzanodás épp Losoncon kezdődött, ahol január 15-én a csehszlovák legionáriusok ledöntötték Kossuth Lajos szobrát, amit aztán a következő hetekben újabb szobrok ledöntése, internálások, sortűzek követtek. Talán ez volt az a pillanat, amikor azoknak, akik nyílt szemmel jártak, nem csupán Losoncon, de Rimaszombatban, Rozsnyón és máshol is fel kellett ismerniük, hogy a csehszlovák hatalom hosszútávra akar berendezkedni és ennek eléréséhez nem fog válogatni az eszközökben.

41 *Gömör-Kishont*, 1919. január 12., 2–3. p.

42 ŠA K, PoRv, f. MMRv, k. 211.

43 *Gömör-Kishont*, 1919. január 26., 1. p.

Irodalom

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Az1918–1919. évi kormányhatóságok táviratgyűjteménye 1918-1919 (K 803), 606.f. 3/21. 1. cs.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka 1570-1964 (P 1494), P 1494-VII.-142.- (1915-1919)
- Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Lučenec (ŠA BB, PoLc), fond Magistrát mesta Lučenec (f. MMLc), k. 11.
- Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠA BB, PoRs), fond Magistrát mesta Rimavská Sobota (f. MMRs), k. 14.
- Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava (a továbbiakban ŠA K, PoRv), fond Magistrát mesta Rožňava (f. MMRv), zápisnice mestskej rady a zastup. sboru, Kniha č. 164.

Szakirodalom

- Barthó Zsuzsanna–Tyekvicska Árpád (szerk.) 2000. *Civitas Fortissima. A balassagyarmati „cseh-kiverés” korának forrásai és irodalma*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár.
- Csíki Tamás 2018. A parasztság „forradalma” 1918-ban. In Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: A magyar társadalom 1918 után*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Dončová, Angelika 2006. Problematika včleňovania južných oblastí Slovenska do ČSR na príklade územia okresu Veľký Krtíš. *Acta Historica neosoliensia*.
- Gyarmati Enikő 2018. „...Mintha hadifogságban lennénk, pedig otthon volnánk?” – Szilassy Béla losonci levelei Szilassy Aladárhoz a Monarchia összeomlásának hónapjaiban (1918. november – 1920. január). *Archívnet*, 18. évf. 4. sz. <https://archivnet.hu/mintha-hadifogsagban-lennenk-pedig-otthon-volnank-szilassy-bela-losonci-levelei-szilassy-aladarhoz-a> (Letöltve: 2020. december 10.) Szilassy Béla 1918. november 2-án keltezett levele.
- Győry Dezső 1960. *A nagy érettség*. Budapest, Magvető.
- Hatos Pál 2018. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa.
- Jelínek, Yeshayahu Andrej 2005. Prevat v rokoch 1918 – 1919 a Židia (poznámky a úvahy). In Bakoš, Vladimír (ed.): „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...” *Pocťa Jozefovi Jablonickému*. Bratislava, Veda.
- Kuthan, J. Pavel 2010. *V těžkých dobách. Boje na Slovensku 1918–1919*. Praha, Nakladatelství Corona–Nakladatelství Ares.
- Mičianik, Pavel 2016. Vznik Česko-Slovenskej republiky a vpád maďarskej červenej armády v Hornom Novohrade 1918–1919. In Šesták, Mišo (zost.): *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie. Hradište, 26. november 2016*. Občianske združenie PreHradište.
- Puntigán József 2019. Mi történt Losoncon 100 évvel ezelőtt. III. rész. *Körkép.sk*, 2019. január 8. <https://korkep.sk/cikkek/tortenelem/2019/01/08/mi-tortent-losoncon-100-evvel-ezelott-iii-resz/> (Letöltve: 2020. november 15.)

- Révész Tamás 2019. *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben.* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Szabó, Miloslav 2015. „Rabovačky“ v závere prvej svetovej vojny a ich ohlas na medzivojnovom Slovensku. *Forum Historiae*, 2. sz. 35–55. p.

ATTILA SIMON

THE FIRST WEEKS OF THE 1918–19 REGIME CHANGE IN LOSONC, RIMASZOMBAT AND ROZSNYÓ

This paper covers the regional peculiarities of the transformation that took place in the Central Europe after the First World War and examines how the regime change took place in three towns in the northern periphery of the central part of the Hungarian-speaking area, Losonc (Lučenec), Rimaszombat (Rimavská Sobota) and Rozsnyó (Rožňava). In the first half of the study, the author presents how the events of the Aster Revolution led by Mihály Károlyi happened in these towns. He shows the formation of the Hungarian National Councils and also figures the events and causes of the riots in the Nógrád (Novohrad) and Gömör (Gemer) area. The second part of the paper depicts the occupation of the examined region and towns by the Czechoslovak army. The author points out that the peaceful, non-violent course of the occupation is for the most part owing to the fact that the local Hungarian population did not see the Czechoslovak troops as invading forces but as temporary law enforcement units.

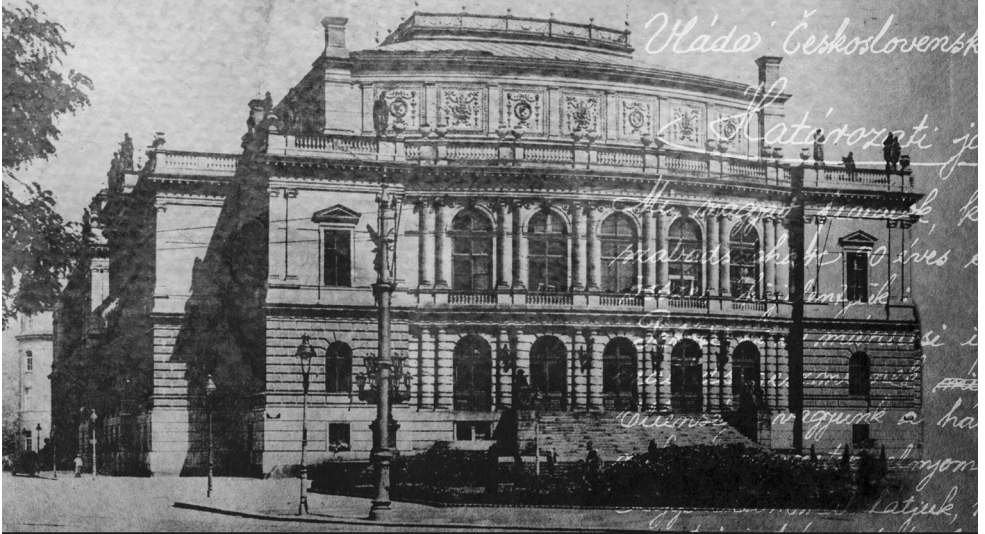

Popély Árpád – Simon Attila (szerk.)

„AKARATUNK ELLENÉRE...”

DOKUMENTUMOK A CSEHSZLOVÁKIAI
MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉBŐL

1918–1992

Fórum Kisebbségkutató Intézet